

การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิตของเกษตรกรแบบปกติวิสัย

The Applying of Sufficiency Economy Philosophy for Famer's Life Way Normally

พระณัฏฐพล ขันติพิโล^{1*}, สัญญา เคนาภูมิ² และ เสาวลักษณ์ โกศลกิตติอัมพร³

¹สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ประเทศไทย

^{2,3}คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ประเทศไทย

*ผู้รับผิดชอบบทความ

PhraNatchaphol Kantipalo^{1*}, Sanya Kenaphoom² and Soawalak Kosolkittiamporn³

E-mail: natchaphol1998@gmail.com¹, zumsa_17@hotmail.com², saovalakkk@hotmail.com³

¹Department of Public Administration, Faculty of Political Sciences and

Public Administration, Rajabhat Mahasarakham University, Thailand

^{2,3}Faculty of Political Sciences and Public Administration,

Rajabhat Mahasarakham University, Thailand

*Corresponding author

Received: March 15, 2019 / Revised: April 7, 2019 / Accepted: April 26, 2019

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อศึกษาการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิตของเกษตรกรแบบปกติวิสัย ศึกษาจาก หนังสือ ตำรา บทความ ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา แล้วนำเสนอเชิงพรรณนาความ การศึกษาพบว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้ให้ไว้เพื่อใช้ในการดำเนินการทุกอย่างทั้งในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการบริหารจัดการองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิตแบบปกติวิสัย แหล่งข้อมูลเป็นเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา แล้วนำเสนอเชิงพรรณนาความ ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์

คำสำคัญ: ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง; วิถีชีวิตปกติวิสัย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิตแบบปกติวิสัย ประกอบด้วย การสร้างความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวางลำดับของการประยุกต์ใช้เพื่อจัดความยากจน การส่งเสริมให้รู้จักการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง การส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนรวมพลัง การจัดการเศรษฐกิจครัวเรือน การจัดการสันติสุขในชุมชน การพัฒนาการศึกษาให้กับเยาวชน และ การรักษาเสถียรภาพอย่างต่อเนื่อง

Abstract

The research aims to study the applying of sufficiency Economy Philosophy for Famer's Life Way Normally. The research was study from textbook article, using the data analysis method by content analysis. The study found that of the Philosophy of Sufficiency Economy is Philosophy of King Bhumibol Adulyadej, King Rama IX gave for all operations both in life and/or management of organization for maximum efficiency and effectiveness. This research was aim to study the applying of Sufficiency Economy Philosophy for Famer's Life Way Normally. The resource data for research were documentary, and to analysis data by content analysis and present by description, the research results found that applying of Sufficiency Economy Philosophy consist of; creating knowledge and understanding and awareness of sufficiency economy philosophy, placing the order of application to eliminate poverty, Promoting the awareness of self-sufficient lifestyle, Promoting and encouraging communities to join forces, Household economic management, Community peace management, educational development for youth, and Continual stabilization respectively.

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy; Life Way of Normally

บทนำ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานและพระราชดำริเพื่อชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย มาตั้งแต่ พ.ศ. 2517 โดยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแสดงให้เห็นถึงความพอเพียงความพอดีในความเป็นอยู่และการใช้เหตุผลเป็นเครื่องนำทาง ซึ่งหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2550, หน้า 254-258) เพื่อให้เกิดความพอกิน พอใช้ และมีความสุข โดยใช้หลักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล

การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และทรงเตือนสติประชาชนคนไทยไม่ให้ประมาท ตระหนักถึงการพัฒนาที่สมดุล ก้าวหน้าไปอย่างสมดุลในแต่ละขั้นตอนอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ และการมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นกรอบในการคิดและการกระทำ สามารถประยุกต์ใช้ในทุกมิติของชีวิต ทุกภาคส่วน และทุกด้านของการพัฒนา เพื่อสังคมส่วนรวมจักได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และเจริญก้าวหน้าไปพร้อมกันอย่างมั่นคงและยั่งยืน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552, หน้า 1)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ล้วนมีความสำคัญกับการพัฒนาในส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางสังคม การพัฒนาทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาชุมชน โดยจะเห็นได้ว่า ในการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจพอเพียง ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของสมาชิกชุมชน เมื่อองค์กรสมาชิกชุมชน ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็งและมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว เกษตรกรทั้งหมดในชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ รวมถึงการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นหลักคิดที่ทำให้เศรษฐกิจเน้นไปที่การยึดหลัก “การพึ่งตนเอง” ด้วยการมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก ถือเป็นการลดรายจ่ายภายในครัวเรือน และเมื่อเหลือจากการบริโภคจึงคำนึงถึงการค้า จากผลผลิตส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภค และออกสู่ตลาดเป็นผลกำไรของเกษตรกร (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2553, หน้า 33-34)

การนำหลักการและแนวทางอย่างเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ ย่อมส่งผลดีต่อตัวคุณและคนไทยทั่วประเทศ การศึกษาแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มเติม จึงถือได้ว่า เป็นแนวทางสำคัญ อย่างน้อยผลลัพธ์ที่ได้มานั้น ก็ไม่ได้เกิดขึ้นกับแนวทางของเศรษฐกิจโดยตรง แต่ยังคงส่งผลดีต่อผู้ที่ใช้หลักการนี้อย่างแท้จริง แนวทางการประยุกต์แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่วิถีชีวิตแบบปกติวิสัย นอกจากเศรษฐกิจพอเพียงจะมีประโยชน์ต่อประเทศไทย ทั้งยังส่งผ่านความรู้ที่มีไปยังประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สำนักงานความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ ได้ถ่ายทอดมาไม่ต่ำกว่า 5 ปี และประสานกับสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริและคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งต่างชาติก็สนใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เพราะพิสูจน์แล้วว่าเป็นสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ ซึ่งแต่ละประเทศมีความต้องการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิต สภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละประเทศ โดยได้ให้ผู้แทนจากประเทศเหล่านี้ได้มาดูงานในหลายระดับ ทั้งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่ฝ่ายนโยบาย จนถึงระดับปลัดกระทรวง และรัฐมนตรีประจำกระทรวงต่าง ๆ (สุทธาสินี จิตรกรกรมไทย, 2550)

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิตของเกษตรกรแบบปกติวิสัย

การทบทวนวรรณกรรม

พระเจ้าอยู่หัวได้ตรัสถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” อีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 มีความตอนหนึ่งว่า “คำว่า พอเพียง มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง มีความหมายกว้างออกไปอีก ไม่ได้หมายถึง การมีพอสำหรับใช้เองเท่านั้น แต่มีความพอกินมากกว่าพอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ ถ้าใคร ได้มาอยู่ที่นี้ ในศาลานี้ เมื่อเท่าไร 204 เมื่อปี 2515 ถึง 2541 นี้ 24 ปี ไขใหม่ วันนั้นได้พูดว่า เราควรจะปฏิบัติให้พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ก็คือเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนพอมีพอกินก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าทั้งประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดี และประเทศไทยเวลานั้นก็เริ่มจะพอนี้อะไรพอมีพอกิน บางคนก็มีมาก บางคนไม่มีเลย สมัยก่อนนี้พอมีพอกิน มาสมัยนี้ไม่พอมีพอกินจะต้องมีนโยบายที่จะทำเศรษฐกิจพอเพียง ให้เพียงพอนี้ ก็หมายความว่า มีกินอยู่ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้ คำว่า “พอ” แม้บางครั้งอาจจะดูฟุ่มเฟือยแต่ถ้าทำให้มีความสุข ก็ควรที่จะทำตามสมควรที่จะปฏิบัติ อันนี้ก็คือความหมายอีกอย่างของเศรษฐกิจพอเพียง” (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, 2541)

สุเมธ ตันติเวชกุล อธิบายถึงคำว่า เศรษฐกิจพอเพียง (อุดมพร อมรธรรม, 2559) หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (relative self-sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มัวชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้นตามลำดับได้” เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายใน ภายนอก ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดี แนวทางปฏิบัติตามเศรษฐกิจพอเพียง สามารถดำเนินการโดยการยึดความประหยัดลดค่าใช้จ่ายทุกด้าน ลดค่าฟุ่มเฟือย การยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต การละเลิกแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันทางการค้า การไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากและการปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป

นอกจากนั้น สาเหตุประการหนึ่งของความยากจนคือ การขาดการประหยัดและอดออม ใช้เงินเกินกว่ารายได้ ใช้เงินซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่เกินความจำเป็น ใช้จ่ายเงินเพื่อการเที่ยวเตร่และความสนุกสนาน

ที่เกินขอบเขต สรุ่ยสรุ่ยฟุ่มเฟือยเกินฐานะตามคำกล่าวที่ว่า “รายได้น้อยแต่มีรสนิยมสูง” เมื่อรายได้ไม่พอก็กู้ยืมหนี้สินหรือซื้อสินค้าเงินผ่อน ทำให้ต้องมีหนี้สิน จำนวนหนี้สินเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ

ประเทศไทยกับการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง และด้วยเหตุนี้เอง ประเทศไทยจึงสามารถนำหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำมาใช้ในการสร้างความมั่นคง โดยเฉพาะในฐานทางเศรษฐกิจโดยแท้จริง เพราะจากพื้นฐาน ประเทศไทยถือได้ว่าเป็นประเทศที่มีการทำเกษตรกรรมมากที่สุด ทำให้เศรษฐกิจของประเทศนั้น ยังคงเน้นไปที่การเกษตร และยังคงเน้นในส่วนของความมั่นคงทางอาหารการกิน เพื่อที่จะสร้างระบบเศรษฐกิจให้ดีขึ้นได้อย่างน่าพึงพอใจ เศรษฐกิจพอเพียงจึงช่วยทำให้ประเทศได้ลดความเสี่ยงลง อีกทั้งยังสามารถนำมาใช้ได้ในทุก ๆ ระดับ ทุก ๆ ภาค อย่างไม่มีข้อจำกัด แต่จะต้องเน้นไปกับการเลือกปฏิบัติ หรือทำการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม มีความพอประมาณ รวมไปถึงการมีเหตุผลเพื่อที่จะสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองและผู้คนรอบข้างได้ในที่สุด

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงหรือพอมีพอกินในปี พ.ศ. 2537 โดยทรงพระราชทานแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักในความสำคัญสำหรับนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เน้นการพึ่งพาตนเอง โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถครอบคลุมภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรม ตลอดจนการดำเนินชีวิตของพลนิกรทุกกลุ่มอาชีพ ซึ่งพระองค์ได้ทรงทดลองจนเป็นที่ประจักษ์ว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มีความเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันและอนาคต

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิตของเกษตรกรแบบปกติวิสัย โดยแหล่งข้อมูลการวิจัยเป็นเอกสารทางวิชาการ เช่น หนังสือ ตำรา บทความ ทั้งในรูปของเอกสารทั่วไป และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ เก็บรวบรวมโดยการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง และใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา แล้วนำเสนอเชิงพรรณนาความ (content analysis)

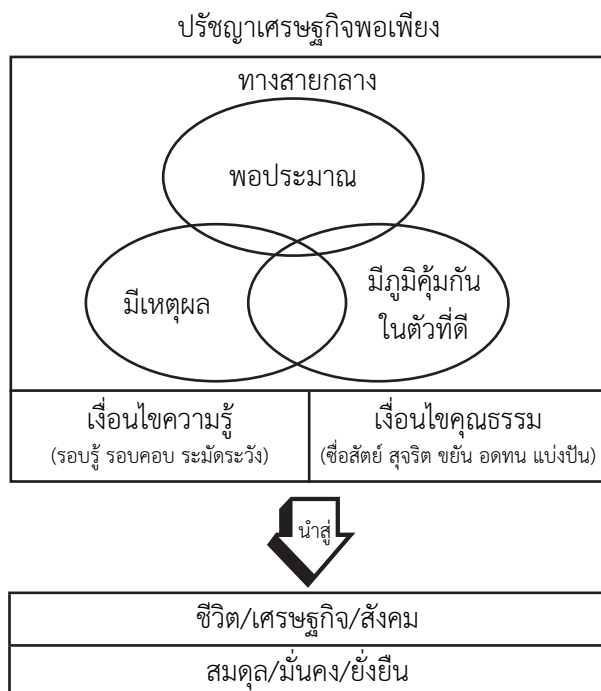
สรุปผลการวิจัย

การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิตของเกษตรกรแบบปกติวิสัย เริ่มต้นจากการเสริมสร้างคนให้มีการเรียนรู้ วิชาการ และทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็น เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งเสริมสร้างคุณธรรม จนมีความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และอยู่ร่วมกับระบบนิเวศวิทยาอย่างสมดุล เพื่อจะได้มีความเกรงกลัวและละอายต่อการประพฤติดมิชอบ ไม่ตระหนี่ เป็นผู้ให้ เกื้อกูล แบ่งปัน มีสติยั้งคิด พิจารณาอย่างรอบคอบ ก่อนที่จะตัดสินใจ หรือกระทำการใด ๆ จนกระทั่งเกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำรงชีวิต โดยสามารถคิดและกระทำบนพื้นฐานของความ

มีเหตุมีผล พอเหมาะ พอประมาณกับสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของแต่ละบุคคล ในแต่ละสถานการณ์ แล้วเพียรฝึกปฏิบัติเช่นนี้ จนสามารถทำตนให้เป็นพึงของตนเองได้ และเป็นที่พึงของผู้อื่นได้ในที่สุด ผลการศึกษา การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิตของเกษตรกรแบบปกติวิสัย เพื่อนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ สามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามอัตภาพ ควรดำเนินการดังต่อไปนี้

1. การสร้างความรู้ความเข้าใจและความตระหนักในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ประกอบไปด้วยอะไรบ้างนั้น เราได้สรุปรวบยอดมาให้เข้าใจได้ง่าย ๆ พร้อมทั้งนำภาพประกอบความเข้าใจมาให้ดูด้วย เพื่อความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งขึ้น ซึ่งหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข นั้น แท้จริงแล้ว เป็นบทสรุปของเศรษฐกิจพอเพียง นั่นเอง คือ สรุปให้เข้าใจได้ง่าย ๆ ดังต่อไปนี้

ภาพ 1 แสดงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

ที่มา. จาก เศรษฐกิจพอเพียง, โดย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, 2541, พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวาย-ชัยมงคล เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต, 4 ธันวาคม 2541.

จากภาพ 1 หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ 1) หลักพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและ

การบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ 2) หลักความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ 3) หลักภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต 4) หลักความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้น มาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ 5) หลักคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญา ในการดำเนินชีวิต

2. การวางลำดับของการประยุกต์ใช้เพื่อขจัดความยากจน

การดำเนินงานสนองกระแสพระราชดำริส “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ในการแก้ไขปัญหาความยากจนให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง สร้างความเข้มแข็งในกระบวนการผลิตต่อเชื่อมกับระบบตลาด ยกระดับความสามารถเป็นผู้ประกอบการได้ พัฒนาสังคมเกษตรกรยากจนไปสู่สังคมการเรียนรู้ มีความพร้อมและศักยภาพ รองรับการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ เพิ่มศักยภาพและขยายโอกาสการเรียนรู้ให้แก่คนยากจน พัฒนาทักษะ ความสามารถในการวิเคราะห์และเลือกตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ส่งเสริมสนับสนุนเกษตรกรและคนยากจนในการเข้าถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาการสมัยใหม่ในภาคการเกษตร รวมทั้งพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ร่วมกัน ส่งเสริมระบบและขบวนการสหกรณ์ ให้เป็นแหล่งการสร้างสรรค์ด้านอาชีพและสร้างรายได้ของคนยากจนในท้องถิ่น เร่งรัดดำเนินการแก้ไขปัญหาลักษณะของนโยบายการค้าเสรี ที่มีต่อภาคเกษตรกรรมและเกษตรยากจนส่วนใหญ่ ทบทวนการกำหนดหลักเกณฑ์ และมาตรการแก้ไขปัญหานี้สิน คนยากจนที่ได้รับการโอนหรือปลดปล่อยหนี้ให้มีความเหมาะสม และอย่างสมเหตุผล ผล เช่น หนี้สินที่เกิดจากผลกระทบจากภัยธรรมชาติ เป็นต้น ส่งเสริมการระดมเงินออม และจัดหาแหล่งทุนปลอดดอกเบี้ยหรือดอกเบี้ยต่ำ โดยรัฐสนับสนุนการจัดตั้งกองทุน เพื่อให้การกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำให้ออกสคนยากจนในชุมชนได้กู้ยืมไปประกอบอาชีพ การบริหารจัดการครอบครัวแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้แก่

- 1) พอมีพอกิน ปลูกพืชสวนครัวไว้กินเองบ้าง ปลูกไม้ผลไว้หลังบ้าน 2-3 ต้น พอที่จะมีไว้กินเองในครัวเรือน แบ่งให้เพื่อนบ้านบ้าง เหลือจึงขายไป
- 2) พออยู่พอใช้ ทำให้บ้านน่าอยู่ ปราศจากสารเคมี กลิ่นเหม็น ใช้แต่ของที่ เป็นธรรมชาติ รายจ่ายลดลง สุขภาพจะดีขึ้น (ประหยัดค่ารักษาพยาบาล) คุณพ่อของฉันทน์และฉันทน์มักเน้นเกี่ยวกับเรื่องไฟฟ้าและน้ำประปา ท่านให้พวกเราช่วยกันประหยัด ไม่ว่าจะอยู่ที่บ้านหรือโรงเรียน ก็ควรปิดน้ำ ปิดไฟ เมื่อเลิกใช้งานทุกครั้ง
- 3) พออกพอใจ เราต้องรู้จักพอ รู้จักประมาณตน ไม่ใคร่อยากใคร่มีเช่นผู้อื่น เพราะเราจะหลงติดกับวัตถุชีวิต โดยจะอยู่ในกิจกรรม “ออมวันนี้ เศรษฐีวันหน้า”
- 4) เมื่อมีรายได้แต่ละเดือน จะแบ่งไว้ใช้จ่าย 3 ส่วน เป็นค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ ค่าจีปาดะ ที่ใช้ในครัวเรือน รวมทั้งค่าเสื้อผ้า เครื่องใช้บางอย่างที่ชำรุด เป็นต้น
- 5) ฉันทน์จะยึดความประหยัด ตัดทอนรายจ่ายในทุก ๆ วันที่ไม่จำเป็น ลดละความฟุ่มเฟือย

3. การส่งเสริมให้รู้จักการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง

แนวพระราชดำรินในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2550, หน้า 15) ได้แก่ 1) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการใช้ 2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง ซื่อสัตย์ 3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์ และแข่งขันกันในการค้าแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง 4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ด้วยการขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ 5) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว ประพฤติตนตามหลักศาสนา

4. การส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนรวมพลัง

ในอดีตเมื่อชุมชนยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ของตนเอง อำนาจดังกล่าวมักเป็นรากฐานของการนำระบบความรู้ที่สั่งสมกันมา หรือที่เรียกว่า ภูมิปัญญาของชุมชน จัดสร้างและพัฒนา ระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพเหล่านี้ ปรากฏอยู่ในรูปของระบบบรรทัดฐาน ไม่ว่าจะเป็นจารีตประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรม อันเป็นผลเชื่อมโยงจากอิทธิพลของโลกทัศน์ และระบบคุณค่าของชุมชน และโดยเหตุที่อำนาจยังคงดำรงอยู่อย่างเต็มที่ ชุมชนจึงสามารถใช้อำนาจที่มีอยู่นั้น ควบคุมดูแลให้ระบบความรู้ และระบบการจัดการเหล่านี้ สามารถผลิตซ้ำให้เกิดขึ้นในสมาชิกรุ่นต่อไป โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชนที่ทำให้คนและสังคมสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้อำนาจและความมีอิสระในการกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิต ที่รวมเรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง (self-sufficiency) เพื่อจุดประสงค์สูงสุด คือ ความมั่นคงและยั่งยืนของทั้งส่วนบุคคลและสังคม นำไปสู่สังคมที่เข้มแข็งและพึงประสงค์ ได้แก่ 1) สังคมคุณภาพ ยึดหลักความสมดุล ความพอดี สร้างทุกคนเป็นคนดี คนเก่ง 2) สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ให้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีเหตุผล และสร้างสรรค์ 3) สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน รู้รักสามัคคี และ 4) สังคมสมดุล คน + สังคม + ธรรมชาติ (สิ่งแวดล้อม)

เศรษฐกิจพอเพียงจะดำเนินไปได้ดี ด้วยการประชาสัมพันธ์ให้ทุกคนปฏิบัติตาม ที่ขอให้อย่าลืมที่จะปฏิบัติในเรื่อง ความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อดทน ปฏิบัติตนเป็นคนดี ดำเนินชีวิตแบบเรียบง่ายให้พอเพียงพอกิน และพอใช้ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

5. การจัดการเศรษฐกิจครัวเรือน

การต่อสู้ เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดของมนุษย์ ทำให้เกิดระบบการผลิต เกิดการคิดค้นและพัฒนา เทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งในสังคมดั้งเดิมของมนุษย์จะอาศัยพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ทำให้คนรู้จักจัดการระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติโดยสร้างความเชื่อต่าง ๆ ขึ้น จนทำให้เกิดเป็นระบบคุณค่า เกิดการนับถือศาสนาและพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนั้น การที่มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม จึงจำเป็นต้องจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันนี้ให้เหมาะสม ทำให้เกิดจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นแนวทางและบรรทัดฐาน

ให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและต่อไปถือปฏิบัติ ระบบกฎเกณฑ์ และประเพณีต่าง ๆ จะถูกถ่ายทอดโดยมีการเปลี่ยนแปลง และพัฒนา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้บางส่วนที่เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ต้องยกเลิกไปไม่มีการถือปฏิบัติกันอีก

การใช้ชีวิตแบบพอเพียงหรือพอประมาณ ตามหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะมีหลักปฏิบัติมาสามขั้นตอน ที่จะช่วยให้คุณมีเงินเก็บได้และไม่เดือดร้อน โดยหลักการแรกที่ต้องมีก็คือ การรู้จักออมเงินให้มีความเพียงพอก่อนใช้จ่าย ซึ่งการออมเงินถือเป็นพื้นฐานของความพอมีพอกิน และยังช่วยสร้างความมั่นคงในชีวิตตลอดอายุขัย ซึ่งสามารถใช้หลักในการออมหนึ่งส่วนและใช้สามส่วน รวมถึงการใช้หลักออมก่อนใช้เพื่อที่จะได้ทำให้คุณไม่ใช้เงินแบบเปลืองเปลืองจนไม่เหลือเก็บ ส่วนเงินส่วนที่เหลือ ก็ไม่ถึงกับว่าจะนำไปใช้จ่ายแบบสิ้นเปลือง แต่ให้รู้จักใช้จ่ายและดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย และมีความสะดวกสบายพอสมควร ซึ่งยังรวมถึงการกินอาหารที่ดีมีคุณค่า และรู้จักใช้ชีวิตให้ถูกสุขลักษณะ และไม่ฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็น หรือใช้จ่ายแบบหุรหุราจนเกินพอดี ซึ่งหากมีเงินเหลือจากการใช้จ่าย ก็สามารถนำมาเก็บออมเพิ่มเติมได้

6. การจัดการสันติสุขในชุมชน

ศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างศักยภาพในการปรับตัวอย่างมีอำนาจต่อรองและดำรงความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองไว้ได้ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลง

ถึงเวลาแล้วที่พวกเราทุกคนควรร่วมมือ ร่วมใจกัน ปฏิบัติตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงตั้งแต่ยังเด็ก แล้วจะติดเป็นนิสัยความพอเพียงไปตลอดชีวิต สามารถนำไปพัฒนาตนพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ เป็นคนดีของสังคม

7. การพัฒนาการศึกษาให้กับเยาวชน

การพึ่งตนเองและอยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของตนเองตามหลักของพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือจากการบริโภคแล้วจึงคำนึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา ผลผลิตส่วนเกินที่ออกสู่ตลาดจะเป็นกำไรของการเกษตรในสภาพการณ์เช่นนี้เกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนดหรือผู้กระทำต่อตลาด แทนที่ตลาดจะเป็นตัวกำหนด เกษตรกรที่ดำเนินการเช่นนี้จะเป็นการลดค่าใช้จ่ายโดยการสร้างสิ่งอุปโภคในที่ดินของตนเอง (พระมหาพิท ปรมสิทธิ, 2544) เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย หลักการนี้ถือเป็นพื้นฐานของการออมเลยทีเดียว สำหรับการเพิ่มรายได้นั้นเราต้องยอมรับความจริง เสียก่อนว่าทุกสิ่งในโลกไม่มีอะไรได้มาฟรี ๆ ทุกอย่างต้องมีการลงทุน ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนค้าขาย การหาอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ บางครั้งก็ต้องลงทุนลงแรง เช่น การหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อเป้าหมายในการเพิ่มเงินเดือน หรือหาโอกาสก้าวหน้าในอนาคต ส่วนการลดรายจ่ายต้องเริ่มที่รายการรายจ่ายในชีวิตประจำวัน และให้ลำดับความสำคัญ จากนั้นลดทอนสิ่งที่ไม่จำเป็นจนเหลือแต่สิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตจริง ๆ

8. การรักษาเสถียรภาพอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายนั้น หากจะให้มีความคุ้มค่าที่แท้จริงและแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ ก็จะต้องให้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การแจกจ่าย การสร้างงาน ฯลฯ จะต้องเป็น “สัมมนาเศรษฐกิจ” คือ เป็นเศรษฐศาสตร์เชิงจริยธรรม และมีเป้าหมายเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตมนุษย์ทั้งร่างกาย และจิตใจรวมตลอดไปถึงสังคมชุมชนระบบนิเวศ และโลกเป็นส่วนร่วมด้วย (มัญญ มุขประดิษฐ์, 2545, หน้า 118) ความสุขความเจริญอันแท้จริง หมายถึง ความสุข ความเจริญ ที่บุคคลแสวงหาได้ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญหรือด้วยการแก่งแย่งเบียดบังจากผู้อื่น มุ่งเน้นหาข้าวหาปลา ก่อนมุ่งเน้นหาเงินหาทอง ทำมาหากินก่อนทำมาค้าขาย ภูมิปัญญาชาวบ้าน และที่ดินทำกิน คือ ทนทางสังคม และตั้งสติที่มั่นคง ร่างกายที่แข็งแรง ปัญญาที่เฉียบแหลม

อภิปรายผล

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เกิดได้หลายด้าน และหลายรูปแบบ ไม่มีสูตรสำเร็จ แต่ละคนจะต้องพิจารณาปรับใช้ตามความเหมาะสม ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและสถานะที่ตนเผชิญอยู่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะช่วยให้เรา “ฉุกคิด” ว่า มีทางเลือกอีกทางหนึ่ง ที่จะช่วยให้เกิดความยั่งยืน มั่นคง และสมดุลในระยะยาว ทุกคนจึงควรตระหนักและหันมาดำเนินชีวิตโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกรควรเริ่มต้นจากการเสริมสร้างการเรียนรู้วิชาการ และทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็นของตนเอง เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งเสริมสร้างคุณธรรม จนมีความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และอยู่ร่วมกับระบบนิเวศวิทยาอย่างสมดุล จนกระทั่งเกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำรงชีวิต วิธีชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งประกอบไปด้วยทั้งหมด 5 ด้าน อันได้แก่ หลักความพอประมาณ เป็นการตระหนักรู้ภายในตัวบุคคล การประเมินศักยภาพภายในและภายนอก ที่จะดำเนินชีวิตด้วยความไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น (รุ่งนภา นักรกล้า, 2556) หลักความมีเหตุผล คนในชุมชน มีการแสดงออกถึงการตัดสินใจที่มีเหตุผลตามหลักวิชาการ กฎเกณฑ์สังคม ทั้งประเพณี วัฒนธรรม หลักกฎหมาย หลักศีลธรรม (สุมาลี สิงห์เกิด, 2553) การมีภูมิคุ้มกันนั้นมีการเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ ความพร้อมของบุคคลที่จะสามารถรับมือต่อผลกระทบอันเกิดจากพลวัตในมิติต่าง ๆ (ปราณี เข้มวงศ์, 2553) หลักความรู้ ซึ่งคนในชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ให้แก่ชุมชน เป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน (ถวัลย์ มาศจรัส, 2550) และหลักคุณธรรม ดำรงคุณงามความดี มีสถานะจิตใจที่มั่นคง สำนึกในจิตใจ ความความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความยุติธรรม สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสมด้วยหลักธรรมจริยา คุณธรรมเป็นที่ตั้งหรือเป็นประโยชน์แก่สันติภาพ หรือสันติสุข (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2554) โดยสามารถคิดและกระทำบนพื้นฐานของความมีเหตุผล พอเหมาะ พอประมาณกับสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของแต่ละบุคคล ในแต่ละสถานการณ์สามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามอัตภาพ ซึ่งเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล-

อดุลยเดชทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 40 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของโลก

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2553). รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์โครงการการศึกษาและพัฒนามาตรฐาน และตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). คู่มือประเมินและเกณฑ์คุณภาพสถานศึกษาแบบอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการบริหารจัดการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สถานศึกษาพอเพียง). กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- ถวัลย์ มาศจรัส. (2550). การจัดการเรียนรู้ตามปรัชญาพระราชทานเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: ธารอักษร.
- ปราณี เข็มวงษ์. (2553). การสร้างแบบวัดคุณลักษณะความพอเพียงตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2554). ปรัชญากรีก. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระ. (2541). เศรษฐกิจพอเพียง. พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายชัยมงคล เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต, 4 ธันวาคม 2541.
- พระมหาพิทป พรหมสิทธิ์. (2544). การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มนูญ มุขประดิษฐ์. (2545). “มัชฌิมาปฏิปทา” ในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2550). เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- รุ่งนภา นกกกล้า. (2556). ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อคุณลักษณะด้านความพอเพียงแห่งตนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา เขต 36 จังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- สุทธาสินี จิตรกรมไทย. (2550, มีนาคม 26). สหประชาชาติ กับ “เศรษฐกิจพอเพียง” ของ “ในหลวง”. หนังสือพิมพ์มติชน, หน้า 12.
- สมาลี สิงห์เกิด. (2553). ปัจจัยบางประการที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากทม. กรุงเทพมหานคร เขต 2. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2550). *เศรษฐกิจพอเพียง: การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- อุดมพร อมรธรรม. (2559). *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พระเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว.